

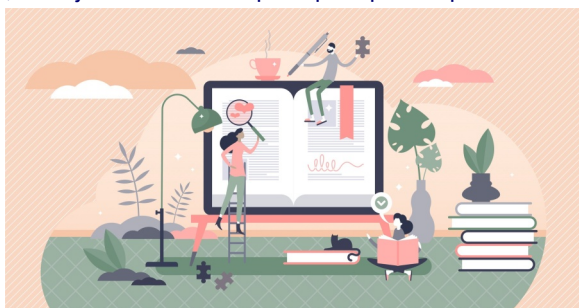

Open science vrací vědecké komunikaci primární účel

Open science vrací vědecké komunikaci primární účel

Primárním účelem vědecké komunikace by mělo být šíření informací, což plně vystihuje model vědecké komunikace open access (otevřený přístup), který zajišťuje trvalý, okamžitý, svobodný a bezplatný online přístup k vědeckým výsledkům. V rámci Ústřední knihovny Univerzity Karlovy vzniklo od ledna 2020 [Centrum pro podporu open science](#), mezi jehož dva hlavní pilíře patří právě open access a open data.

„**Open access** vrací smysl vědecké komunikaci, jejíž primárním účelem je šířit informace a komunikovat mezi sebou. To se kvůli dřívějšímu způsobu hodnocení a financování vědy někdy vytrácelo a hlavním cílem bylo publikovat co nejvíce publikací v prestižních časopisech. To ale přeci není smysl vědy,“ shrnuje **Tereza Simandlová**, garantka pro open access na Univerzitě Karlově.

Podle publikačního modelu **open access** by přístup k vědeckým informacím měl být:

- **okamžitý** – přístup k výsledkům má být zajištěn nejpozději ve chvíli, kdy je publikovaný (případně i před publikací – např. v preprintovém repozitáři), jde o přístup bez časového embarga
- **bezplatný** – přístup k výsledkům má být dostupný zdarma a pro všechny
- **trvalý** – přístup má být zajištěn dlouhodobě – výsledky musí být archivovány
- **svobodný** – výsledky nemají být dostupné pouze ke čtení, ale měly by být zveřejněny tak, aby mohly být opětovně využité (např. díky publikování pod svobodnou licenci)

Rozlišujeme tzv. **zlatou a zelenou cestu open access**. Zlatá cesta znamená publikování článků v open access časopisech. Tedy u vydavatelů, kteří do různé míry převzali principy tohoto publikačního modelu. Zelená cesta stojí na principu autoarchivace, kdy sám autor nahraje publikovanou práci do otevřené digitální databáze (repozitáře) a tak je přístupná komukoli. Tato cesta je často limitována podmínkami v licenční smlouvě s vydavatelem.

Mezi hlavní výhody open access patří větší dostupnost informací a demokratizace přístupu k nim. „Právo na přístup k výsledkům vědecké práce, která je často financovaná z veřejných prostředků, by měl mít každý,“? míní její kolegyně a vedoucí Centra pro podporu open science **Šárka Grofová**. „Kvůli koronavirové pandemii jsme například získali na dva měsíce zdarma přístup do řady databází a online knihoven. To ale není open access, protože přístup není trvalý. Potřeba informací neskončí s koronavirem nebo dnem státní závěrečné zkoušky na příslušné univerzitě, která má předplatné,“? upozorňuje Tereza Simandlová. S open access souvisí i styl psaní vědeckých článků, ty by měly být psány srozumitelně i pro lidi z jiných oborů.

Publikační model open access zvyšuje viditelnost, využitelnost i citovanost vědeckých výsledků. Open access navíc celý proces komunikace a sdílení nových informací výrazně urychluje. „Teď během koronavirové pandemie je řada publikací zveřejněna ve formě open access preprintů, které umožňují velmi rychlé sdílení nových informací. Samozřejmě je k takovým publikacím potřeba přistupovat kriticky, protože ještě neprošly standardním recenzním řízením, ale celý proces šíření aktuálních vědeckých informací je výrazně urychlen, protože recenzní řízení může trvat i více jak rok. Autoři navíc při publikování preprintů mohou získávat okamžitou zpětnou vazbu od svých kolegů,“ říká Šárka Grofová.

Nejčastější mýty kolem open access

- **Open access znamená publikování v open access časopisech, které jsou drahé**
„Lidé často zapomínají, že existuje i zelená cesta – zpřístupnění plných textů v repozitářích a také open access časopisy bez publikačních poplatků (tzv. platinum open access journals – pozn. red.),“ uvádí nejčastější mýtý Tereza Simandlová. A dodává: „Navíc aktuální přístup k informacím na základě předplatných také není levná záležitost. Univerzita Karlova má přístup ke zdrojům v hodnotě kolem 100 milionů korun ročně. Rozdíl je v tom, že v publikačním modelu zlaté cesty open access platby za publikování (tzv. APC – article processing charges – pozn. red.) hradí přímo vědci nejčastěji z grantových rozpočtů.“
- **Strach o ukradení výsledků a strach z plagiátorství**
„? Tento strach je velmi častý a naprosto iracionální. Open access sám o sobě neumožňuje vykrádání myšlenek nebo plagiování o nic víc než při publikování v tradičním časopise,“ shodují se specialistky.
- **Vždyť přístup máme**
Lidé také mají často pocit, že přístup k vědeckým publikacím je běžný. „Neuvědomují si, že často vyhledávají přes počítač připojený na síť UK, tedy mají přístup zaplacený knihovnou,“ komentuje Šárka Grofová.
- **Open access může za predátorské časopisy**
Časopisy pochybné kvality tu byly odjakživa. Rozvoj internetu a online komunikace ale pomohly rozšíření predátorských časopisů, které zneužily právě modelu placených open access časopisů.

Jak se pozná predátor?

„Predátorský časopis lze často poznat na první pohled „něco se vám nezdá“ – stránky působí amatérsky, chybí informace, neprobíhá recenzní řízení, redakční rada je složená z odborníků jen z jedné instituce, mají velmi podobný název k nějakému velmi dobře známému vydavatelství,“ vyjmenovávají specialistky pro open science. „Predátoři často cílí na mladé nezkušené vědce, kteří jsou tlačeni časovou tísni a potřebou publikovat, chybí jim finance. Velmi časté je také přímé oslovení s pozvánkou o publikování ve speciálním vydání časopisu, a to je velmi lákavé i pro zkušené vědce. Někdy nás překvapuje, jak je vědecká komunita důvěřivá,“ dodávají?.

Zároveň se ale obě pracovnice knihovny shodují, že situace a taktiky predátorských časopisů se stále mění: „Nelze vytvořit jasná pravidla nebo seznamy vhodných a nevhodných časopisů. Existují různé checklisty, podle kterých se lze řídit. My v rámci centra můžeme poradit, ale zodpovědnost a konečné rozhodnutí zůstává na autorovi,“ říkají a apelují na důkladné posouzení kvality: „Publikování v predátorském časopise vždy poškodí autora, snižuje jeho vědecký kredit.“

• Vím, kde publikuji

Pracovníci knihovny doporučují web, který autora provede jednotlivými kroky, během kterých si prověří důvěryhodnost vybraného časopisu.

Iniciativa **open data** se zabývá problematikou výzkumných dat, což jsou všechna data vzniklá během výzkumné činnosti, která jsou dále analyzována a interpretována. „V současné době neexistuje jednotný systém ukládání a správy výzkumných dat. Jedná se o velice komplexní agendu, která má výrazná oborová specifika. Na UK proto vznikla pracovní skupina složená z různých odborníků, kteří se touto problematikou budou systematicky zabývat,“ nastiňuje další kroky Tereza Simandlová. Pro open data se v evropském prostoru začíná uplatňovat pravidlo sdílení „as open as possible, as closed as necessary“?? – maximálně otevřená do té míry, co je možné s ohledem na patentovou ochranu, citlivé údaje a další důvody. „Důležitost otevřených dat se opět projevila během koronavirové pandemie – vznikaly knihovny dat, které umožnily okamžité sdílení, vědci nemuseli duplikovat experimentální data, ale mohli je hned využít pro další analýzy,“ uvádí Šárka Grofová.

Open data by měla splňovat princip FAIR:

- **Findable** – jednoduše dohledatelná

- **Accessible** – přístupná jak pro lidi tak strojově čitelná
- **Interoperable** – interoperabilní, aby se vzájemně doplňovaly
- **Reusable** – opětovně využitelná.

Od ledna 2020 na Univerzitě Karlově vzniklo **Centrum pro podporu open science** při Ústřední knihovně s cílem poskytovat metodickou pomoc a podporu pro studenty a vědce a zároveň zajistit strategický rozvoj, interní monitoring a vzdělávání o problematice open science. „Open access není nic nového. Na univerzitě již dlouho funguje síť fakultních koordinátorů. Vznik centra je ale symbol, že se tomu budeme moci věnovat centrálně a systematicky a získáme větší prostor věci měnit a vyjednávat například lepší podmínky u vydavatelů,“? komentuje vznik centra Tereza Simandlová. Činnost centra lze konkrétně rozdělit na dva směry. Vnější poskytuje servis studentům a vědcům – centrum nabízí metodickou pomoc v problematice open access, poradenství, jak vybrat vhodný časopis a jak rozpoznat důvěryhodnost zvoleného časopisu. Centrum spolupracuje i s právníky pro autorsko-právní problematiku. Druhá – interní činnost centra zahrnuje zmapování situace a sběr dat napříč fakultami, strategický rozvoj, ale i otevření debat, zjištění a formulaci potřeb uživatelů, šíření informací a vzdělávání o problematice open science.

Aby nově vzniklé Centrum pro podporu open science skutečně naplňovalo potřeby uživatelů na UK, byl vytvořen dotazník, který si klade za cíl získat zpětnou vazbu a zjistit, jaké jsou zkušenosti a hlavní potřeby v problematice open access pro studenty a vědecké pracovníky na Univerzitě Karlově.

Pracovníci centra spolupracují napříč institucemi v Česku i zahraničí. „V České republice již přes deset let funguje společná Iniciativa otevřeného přístupu Asociace knihoven vysokých škol (více na openaccess.cz), kde sdílíme informace, příklady dobré praxe na jednotlivých institucích a snažíme se zapojovat do tvorby národní strategie. Také plánujeme čerpat inspiraci a zkušenosti ze zahraničí. Měli jsme domluvené dvě stáže v Nizozemsku a Belgii, které jsme kvůli koronaviru museli odložit, ale věřím, že se brzy uskuteční,“? říká Šárka Grofová.

„?Open access se nestane sám od sebe ani ze dne na den. Je to dlouhodobý proces a záleží na každém aktérovi. Je nutná změna vědeckého prostředí i způsobů hodnocení vědy. Jeden vědec situaci nezmění, ale společně už ano. Nesmíme čekat, že to někdo vyřeší za nás. Na úrovni institucí, České republiky i celosvětově musíme mít konkrétní vize a strategie,“? shrnují na závěr.

Šárka Grofová, M.A.

Získala bakalářský titul v oboru Angličtina jako cizí jazyk na Akcent College, Prague a magisterský titul (Master of Arts) v oboru Lingvistika angličtiny na University of Tübingen. Od ledna 2019 působí v Ústřední knihovně Univerzity Karlovy, kde se nejdříve zabývala tematikou e-learning. Od října 2019 se plně věnuje problematice open access v nově vzniklém Centru na podporu open science.

Mgr. Tereza Simandlová

Na Univerzitě Karlově vystudovala bakalářský obor Informační studia a knihovnictví a magisterský obor Studia nových médií. Aktuálně působí v Ústřední knihovně UK, kde se věnuje vyhledávacím systémům (Discovery systém UKAŽ) a je garantem pro open access, kterým se zabývá již 10 let.